

УДК 811.161.2

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ СЛОВЕСНОСТІ В УКРАЇНОЗНАВСТВІ 20 – 40-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Олександр ХОМЕНКО

науковий співробітник відділу української філології НДІУ

Анотація. У статті проаналізовано історіографічний вимір вивчення художньої словесності в українознавстві 20–40-х років ХІХ ст. Підкреслено, що в конкретно-історичних умовах першої половини ХІХ ст. аналіз уявлень про специфіку розвитку української фольклористики та літературознавства тотожний дослідженню домінант суспільної ідеології українства.

Ключові слова: фольклористика, літературознавство, українознавство, інтелектуальна історія України.

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СЛОВЕСНОСТИ В УКРАИНОВЕДЕНИИ 20 – 40-Х ГОДОВ ХІХ ВЕКА

Александр ХОМЕНКО

научный сотрудник отдела украинской филологии НИИУ

Аннотация. В статье анализируется историографическое измерение исследования художественной словесности в украиноведении 20–40-х годов ХІХ в. Подчеркивается, что в конкретно-исторических условиях первой половины ХІХ в. анализ представлений о специфике развития украинской фольклористики и литературоведения тождествен исследованию доминант общественной идеологии украинства.

Ключевые слова: фольклористика, литературоведение, украиноведение, интеллектуальная история Украины.

RESEARCH OF BELLES-LETTRES IN THE UKRAINIAN STUDIES OF THE 20–40s OF THE 19TH CENTURY: HISTORIOGRAPHICAL DIMENSION

Oleksandr KHOMENKO

research fellow of Ukrainian Philology Department of RIUS

Annotation. The article analyzes the historiographical dimension of the study of belles-lettres in Ukrainian studies of the 20–40s of the 19th century. It is emphasized that the specific historical conditions of the first half of the 19th century make the analysis of ideas about the specifics of Ukrainian folklore and literary research development identical to the research of the dominants of the social ideology of Ukrainians.

Key words: folklore studies, literary studies, Ukrainian studies, intellectual history of Ukraine.

© Хоменко О.

Проблематика дослідження в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст. аспектів і тенденцій розвитку художньої словесності (йдеться за узвичаєний у гуманітарному просторі XIX ст. термін на позначення цілокупного масиву усних та писемних форм репрезентації слова) – це тема, яка в процесі аналітичного розмислу над історичною тяглістю нашого інтелектуального руху має всі підстави вважатися за одну з найбільш репрезентативних. Репрезентативних насамперед з огляду на панорамність обговорюваної проблематики, у перетинах «силових ліній» якої концептуалізуються питання власне філологічні (літературо- та мовознавчі), джерелознавчі, історіографічні, історіософські, культурологічні, націоналогічні. Йдеться, якщо скористатися термінологією А.Тойнбі, про «виклик», «відповідь» на який можлива насамперед у системі координат комплексного українознавчого аналізу, розгортання якого уможливить повноцілну й адекватну відповідь на питання про причини, наслідком яких вихід у світ, на перший погляд, цілковито безневинних і безпечних для істеблішменту в Петербурзі збірників українських народних пісень чи з'ява суто академічних студій про художньо-світоглядну специфіку української словесності, автори яких були надзвичайно далекими від будь-яких революційних конспірацій, не кажучи вже про відверту революційну дію, стали найпосутнішими чинниками формування антиімперської ідеології української інтелігенції, точкою відліку на тривалому шляху, що привів до IV Універсалу.

Наприпочатку огляду – кілька цитат з приватних та наукових писань чільних діячів української культури цього періоду, які дають можливість ввести в

обговорюване проблемне поле, сказати б, коефіцієнт самобачення епохи:

– фрагмент із фундаментальної студії М. Максимовича «История древней русской словесности» (1839) – першої наукової праці, у якій киево-руська спадщина була інтегрована в український контекст: «По степени высоты и полноты развития словесности можно судить вообще о степени просвещения и развития внутренней жизни народа и о значительности его в истории человечества. Отсюда открывается важность изучения словесности и необходимость исследования оной в связи со всей историей народа, тем более, что и вся история сохраняется преимущественно в памятниках словесных» [57, с. 349];

– уривок з листа поета-романтика Л. Боровиковського до філолога та видавця І. Срезневського від 29 вересня 1834 р.: «С лишком 6 лет я занимаюсь Малороссией, в словесном ее значении» [7, с.117];

– заувага О. Бодяньського – першого в Російській імперії фахового славіста і першопублікатора «Історії Русов» та Конституції Пилипа Орлика: «Словесность, как выражение общества, спешит оправдать свое назначение быть верным и правдивым зеркалом жизни народов, направляясь как можно ближе к стихиям, устанавливающим бытие их и всеми мерами отражая в себе дух народный в его чистейшем, безпримесном виде» [4, с.7];

– фрагмент із опублікованої у Львові 1849 р., відразу ж по «весні народів», праці Я. Головацького «Три вступительніі преподаванія о рускій словесности»: «Так то идея, під котрою розумієм нордовственную жизнь народа, ні в чим так сильно, так стало не одбивається, як в

его словесності... Поле словесності є обширне, далеке; на ним викльовувалося і росло все, що нарід порушало, волновало; слово є неяко незриме тіло народа, оно обгортає всі стихії народного бити; в слові виражається душа і життя его» [16, с.175];

– рядки Шевченкової передмови до нездійсненого видання «Седнівського Кобзаря» – останнього тексту, написаного ним напередодні арешту по справі Кирило-Мефодіївського братства: «А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди» [85].

Цей ряд-перелік вільно продовжувати й продовжувати, проте й наведене засвідчує величезну вагу і те справді концепційного характеру значення, яке репрезентанти першого покоління української інтелігенції (узагальнено його вільно назвати поколінням кирило-мефодіївців) надавали художньому слову і вивченню художньої словесності. П. Куліш – чільна постать цього покоління і творець багатьох його базових філософем – згодом закличе саме в слові будувати собі справжню Вітчизну: «Отечество ж собі Грунтуймо в ріднім слові: // Воно, одно воно від пагуби втече, // Піддержить націю на предківській основі» [52, с. 248], – авторві першого українського історичного роману (вчувається у цих його рядках виразний перегук із Шевченковим «Я на сторожі коло їх // Поставлю слово» [86]) йшлося не стільки про поетичну метафору, скільки про конкретну прагматику національної справи. Бо українське відродження, розпочате «Енеїдою» І. Котляревського та продовжене фольклористичним подвижництвом З. Доленги-Ходаковського,

М. Цертелева, М. Максимовича, І. Срезневського, О. Бодянського, відродження, енергетика якого на новий рівень була піднесена творчістю й чином Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, М. Шашкевича, було саме «словесним» відродженням. Не політичним (бо до другої половини 40-х років XIX ст. про існування в новочасному сенсі українських політичних організацій годі було вести мову), тим більше – не мілітарним, бо будь-які спроби мілітарного виступу викликали б негайну хвилю нищівних урядових репресій (літератор О. Шпигоцький, розмірковуючи у листі від 14 вересня 1831 р. до І. Срезневського про долю України, яку він називає своєю «родной матерью», значить: «Миновалось ее козакование на полях бранных; не полагають уже козаку меча свого на весы судеб; закозакуе ж он теперь на полях сладкого песнопения» [71, с. 30]), а саме словесним. І якщо піонери дослідження української словесності змогли піднести автентичних носіїв фольклору, тобто позбавлене доти будь-яких соціальних прав українське селянство, на той щабель культурної репрезентації, який був рівновеликим або й вищим за культурну репрезентацію панівних верств, то покоління Т. Шевченка і М. Костомарова, спираючись на цей набуток (але й далеко за межі його вимушеного роялізму виходячи), спромоглося у 40-ві роки XIX ст. вже на творення революційних гасел і самостійницької програми.

Важливе під цим оглядом значення для повного розкриття окресленої проблематики матиме огляд її історіографії, адже історіографія – то форма інтелектуального реагування на певний процес чи явище, яка в зміні своїх етапів урально трансформацию інтелектуальних

домінант культурно-історичних періодів (і тих, які постають до неї, проблеми, хронологічно ближчими, і тих, які віддалені від неї багатьма десятиліттями чи й століттями). Такий підхід дасть змогу по-новому картографувати український інтелектуальний простір і вияснити на ньому визначальні «маршрути» національного духово-світоглядного поступу. Інакше кажучи, історіографія – то «історія зросту», історія розвитку ідей, концепцій, теорій, і у випадку з дослідженням історії вивчення художньої словесності врахування цього аспекту видається особливо значущим, адже аналіз генези уявлень про специфіку усного та писемного її формовиявів в умовах першої половини XIX ст. тотожний аналітичному розмислу над розвитком суспільно-політичної ідеології українства.

Однак на початку нашого дослідження вважаємо за необхідне підкреслити: аналізуючи літературу з проблематики вивчення художньої словесності як чинника розвитку українознавства 20 – 40-х років XIX ст., приділятимемо насамперед увагу працям, у яких узагальнюються тенденції розвитку суспільно-інтелектуального процесу цієї доби та виясковуються напрямні становлення тогочасної гуманітаристики як його доміантної складової. Роботи, у яких студіюються переважно фактографічні аспекти осмислення українського фольклору та красного письменства в доробку його тогочасних збирачів та дослідників, оглядатимуться автором побіжно. Такий підхід дозволить, з одного боку, уникнути зайвої деталізації у процесі аналітичного розгляду історико-літературознавчих та історико-фольклористичних модальностей досліджуваної проблематики, а з іншого – уможливить

вихід на контекстуальність становлення й розвитку української визвольної-національної ідеї, формування якої стало закономірним підсумком розпочатих наприкінці 20-х – на поч. 30-х років XIX ст. системних українознавчих досліджень, найважливішою складовою яких окреслилися студії над українською художньою словесністю.

Історіографія цієї проблематики виразно структурується в парадигмальності трьох окремих періодів. Перший із них охоплює масив наукових розробок, що напрацьовувалися вченими до початку Української революції 1917 р., якій судилося кардинально змінити ціле наше духове життя, у тому числі – і структуру інтелектуального дискурсу. Впродовж цього періоду дослідники (переважно це науковці, які працювали в підросійській Україні або були сформовані її науковою школою – М. Петров, М. Дашкевич, В. Науменко, М. Василенко, М. Сумцов, М. Грушевський, у Галичині дослідженнями студій над історією фольклору та художньої літератури системно займався І. Франко) накопичили великий фактографічний матеріал, з'ясували багато важливих деталей, які стосуються тематики вивчення історії письменства і фольклору в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст., вийшовши і на рівень перших засадничих узагальнень – особливо це стосується праць С. Єфремова та М. Грушевського. Однак загальна тональність значної частини досліджень, їхній, сказати б, вимушено притлумлений націоналізм і виразна присутність «внутрішнього цензора» (йдеться, зрозуміло, про вчених підконтрольної Петербургу частини України, бо в Галичині рівень академічних свобод був на порядок вищим) свідчили про те, що

тексти ці творилися інтелектуалами поневоленої нації. На підтвердження повищої тези варто навести рядки М. Дашкевича – одного з кращих у ХІХ ст. фахівців з історії української словесності, який у виданому ним 1888 р. концептуальному і справді новаторському, як на свій час, огляді української літератури писав речі на кшталт: «Нельзя не видеть и без особого разъяснения, как старо тяготение южной Руси к единению с великой Русью» [29, с. 138], переконуючи свого читача, наприклад, у тому, що слов'янське питання діячами Кирило-Мефодіївського братства ставилося не в контексті вільно-національної проблематики, а «применительно к великому значению русского государства» [29, с. 257]. Отже, маємо достатні підстави стверджувати, що цей період прикметний в історіографії дослідження української словесності в українознавчому контексті 20 – 40-х років ХІХ ст. як доба накопичення важливого емпіричного матеріалу та пошуку критеріальних основ осмислення його проблемно-тематичного контенту.

Перші спроби з'ясувати концептуальні напрями українського інтелектуального процесу 20 – 40-х років ХІХ ст. та виокремити в ньому роль і місце аналітичного розмислу над феноменом художньої словесності припадають на 60-ті роки ХІХ ст.: це закономірно, адже сам історичний «простір» цієї доби, позначеної як пасіонарним вибухом знакованого енергетикою «Кобзаря» національного відродження, так і новим сплеском урядових репресій, спонукав інтелектуалів до аналітичного узагальнення досвіду попереднього етапу українського руху, руху, сказати б, словесників-націєтворців, тим більше що провідні діячі цього етапу – П. Куліш

та М. Костомаров – продовжували бути активно-творчими і в пошевченківську епоху. Симптоматичним зразком такого підходу бачиться видрукований 1869 р. П. Кулішем у львівському часописі «Правда» «Нарис історії словесності русько-української. Погляд на занедбання народної мови». На думку автора «Чорної ради», саме початок системних досліджень української словесності у 20-ті роки ХІХ ст., коли «наука виявила десяток дум козацьких, дивуючись, що кобзарі українські, не знавши письменства, співають про давні часи по-гомерівські» [53, с.133], коли потому «пішли вже збірники з приписками, увагами, історичними висліджуваннями, а київський професор Максимович почав з університетської кафедри глаголати про ліричну і етичну красу українських співів» [53, с.133], означив водночас і початок формування опертої на народну основу української інтелігенції, яка доти «вся...купилась коло двору і підпиралась царським урядом» [53, с.132].

Елементи системності в дослідженні окресленої проблематики починають виразно простежуватися в нашому інтелектуальному дискурсі, починаючи з середини 80-х років ХІХ ст., коли в розгортанні українознавчих стратегій етап нагромадження фактологічного матеріалу змінюється етапом, визначальною домінантою якого стає пошук узагальнювального синтезу. З'являються оперті на структуровану методологію наукові праці, присвячені аналізу генези й розвитку української інтелектуальної думки: першими роботами такого кшталту стали авторські версії історії української літератури, бо саме література (словесність) поставала впродовж цілого ХІХ ст. її найдинамічнішою напрямною, інтегруючи в

своє оперативне поле все багатоманіття наших інтелектуальних дискурсів (художнє письменство, літературознавство, фольклористику, історіософію, націологію, політологію). Піонерською науковою роботою в цьому контексті окреслились «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», видані М. Петровим у Києві 1884 р. Симптоматично, що автор цієї книги саме діяльністю видавця «Малороссийских песен» М. Максимовича розпочинає огляд «національної школи в українській літературі» [66, с.170], найприкметнішою ознакою і світоглядною домінантою якої М. Петров називає «український націоналізм» [66, с.170], тобто свідомий цілеспрямований розгортання тексту як складової вже не стільки естетичного, скільки націоцентричного дискурсу. Фактично єдиний семантичний комплекс із книгою М. Петрова становить видана так само у Києві 1888 р. праця М. Дашкевича «Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия». Незважаючи на те, що формально вона називається «Отзывом...», це дослідження постає значно ширшим і в концептуальних реєстрах поліфонічно-місткішим за книгу М. Петрова. У суті речі, «Отзыв...» М. Дашкевича – перша серйозна спроба дати узагальнений огляд історії української інтелектуальної думки 20 – 50-х років XIX ст., зважаючи на що фактології та з'ясуванню світоглядних модальностей студій над українською словесністю тут приділяється значна увага. М. Дашкевич підкреслює, що саме пильне зацікавлення українським словом пов'язало два етапи українського руху, межею – і єдиною ланкою! – для яких став вихід «Енеїди» І. Котляревського: «В Украине

собрание произведений народной словесности и творческая переработка их и подражание им были не только последнею вспышкой староукраинского патриотизма, но вместе и началом новой жизни» [29, с.115].

Початок XX ст. позначився виходом кількох помітних у контексті нашого аналізу праць. 1910 р. у Львові з'являється друком «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» І. Франка, у якій він, незважаючи на те, що, назагал беручи, це ще не повноцінна історія літературного процесу, а швидше його розширений бібліографічний опис, акцентував на багатьох важливих моментах: підкреслив роль т.зв. «Харківської України», тобто науковців, у першу чергу – гуманітаріїв-словесників, які об'єдналися довкола заснованого 1805 р. Харківського університету, в утвердженні новочасної української ідентичності, вказав на потребу з'ясування українсько-польських взаємовпливів першої третини XIX ст. у процесі студювання української народної пісні у Галичині, першим серед українських вчених привернув увагу до фундаментальної праці М. Максимовича «История древней русской словесности» (1839 р.), яка, як підставово наголосив І. Франко, «не була оцінена відповідно до своєї вартості ані сучасниками, ані пізнішими вченими» [81, с. 265]. Методологічно важливим для подальшого дослідження окресленої проблематики бачиться те, що в аналітичному дискурсі І. Франка простежуються перші серйозні підходи до концептуалізації української інтелектуальної історії 20 – 40-х років XIX ст. у парадигматиці саме українознавчих досліджень: симптоматично під цим оглядом, що у спеціальній студії,

присвяченій творчості О. Бодяньського (1903 р.), І. Франко називає автора монографії «О народной поэзии славянских племен» одним із «найзаслуженіших діячів на полі слов'яно – і спеціально українознавства в Росії» [82, с. 438].

1911 р. з'являється «Історія українського письменства» С. Єфремова – книга, яка стала одним із найвизначніших здобутків національної гуманітаристики початку ХХ ст.: за М.Зеровим, її доречніше було б називати «історією української національної ідеї в творах українського письменства» [31, с. 3]. Важливо також підкреслити, що цілковито у річищі традиції, започаткованої «Историей древней русской словесности» М. Максимовича, С. Єфремов розглядає усну та писемну репрезентації слова у їхній контекстуальній єдності. Логіка новаторської структуризації аналітичного нарративу виводить С. Єфремова на необхідність переходу від окремих розрізнених згадок про дослідників художньої словесності та спорадичного розгляду їхніх праць (що було притаманним для компендіумів М. Петрова, М. Дашкевича та навіть І. Франка) до розгортання цілісного діахронічного контент-аналізу специфіки вивчення формовиявів художнього слова. Подаючи узагальнюючі історіографічні огляди української традиції дослідження писемної літератури та фольклору, С. Єфремов вказує на непроминальне значення, яке мали для становлення цих студій такі першорядної ваги пам'ятки, як «Відомість о руськом язици» І. Могилянського, «Малороссийские песни» М. Максимовича («Наукова діяльність Максимовича мала велику вагу для українознавства... він перший цілком серйозно поставився до народної поезії і всюди в своїх працях

проводив думку про близькі зв'язки її з старим письменством, особливо з «Словом о полку Ігоревѣ» [35, с. 240]), «Запорожская Старина» І. Срезневського, «Три вступительні преподаванія» Я. Головацького. Поряд із моментами узагальнюючо-концепційними віднаходимо в «Історії українського письменства» і багато цінних зауваг стосовно конкретних аспектів історії вивчення нашої словесності: докладніше зупиняючись, наприклад, на ключовій для осмислення початкового етапу вивчення українського фольклору постаті З. Доленги-Ходаковського, С. Єфремов підкреслює його світоглядну суголосність з Г. Сковородою – такий підхід дозволяє у новому світлі концептуалізувати зв'язки давнього та нового етапів українського культурно-літературного процесу: «Життям і поглядами Ходаковський нагадує нам незабутнього «старчика» Сковороду, і хто знає, чи не під впливом цього популярного тоді навчителя життя склався світогляд і першого нашого етнографа та життєвий шлях його позначився» [35, с. 238 – 239].

Низка важливих для осмислення нашої теми праць з'являється в останній третині ХІХ ст., а особливо на початку ХХ ст., коли українське наукове життя значно інтенсифікувалося, а українознавство здобулося вже на інституційне оформлення – йдеться як про регулярний вихід наукових часописів (найперше – «Киевской старины» як першого системного українознавчого періодичного видання), так і про діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Галичині та Українського наукового товариства в підросійській Україні. Під цим оглядом варті уваги студії С. Русової [68] (з'ясувала важливі подробиці

становлення наукового інтересу до українського уснопоетичного слова в культурному дискурсі Слобожанщини), В. Доманицького [32] (грунтовно проаналізував дослідницький набуток З. Долengi-Ходаковського), В. Науменка [62] (осмислював систему координат дослідження усної словесності в творчості М. Костомарова), М. Василенка [11] (дав ґрунтовний науковий огляд життя і творчості О. Бодяньського, пильну увагу приділивши дослідженню ним української народної пісні у типологічному її порівнянні з фольклором інших слов'янських народів), І. Стешенка [72] (докладно зупинився на науково-аналітичних та суспільно-культурних контекстах діяльності М. Максимовича, підкресливши внесок першого ректора Київського університету у концептуалізацію світоглядних парадигм українського націєтворення), М. Сумцова [74] (систематизувавши набуток дослідників усної української словесності і давши місткі, узагальнюючі характеристики кожному з них, вивторив своєрідний «канон» українських фольклористів, подібно до того, як у тому ж часі С. Єфремов створив «канон» українського письменства).

Одначе всі ці (а також багато інших) праці стосувалися переважно фактології історико-фольклористичних та історико-літературознавчих досліджень: їхні автори лише принагідно торкалися моментів концепційно-узагальнюючих. На повносиле осмислення цілокупної панорамності українознавчого дискурсу досліджувана нами проблематика здобулася у відносно невеликій за обсягом, проте надзвичайно місткій за критеріальною «густиною» викладу студії М. Грушевського «Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных

вопросов украиноведения» [25], яку підставово вважаємо за вершинний здобуток українознавчої аналітики періоду до 1917 р. Беручи за «точку відліку» концептуалізації українознавства межу XVIII – XIX ст. (на попередніх етапах «украиноведение в его настоящем понимании не могло получить значительного развития» [25, с. 4]), М. Грушевський простежує трансформаційну динаміку потенціювання його визначальних базових маркерів – нерозривності українського територіально-політичного простору, цілісності суспільно-культурної та мовно-літературної модальностей українства, всестанової єдності українського соціуму, – підкреслюючи, що цим понятійним тотальностям притаманні свої особливості стадіального розвитку. Наприкінці XVIII ст., коли українознавство робило лише перші кроки до свого наукового становлення, український інтелектуальний простір сегментували, як зазначає автор «Развития украинских изучений...», багато «ліній розломів». Йдеться про розлом лінгвістичний (мова писемна була далека від живої народної), розлом соціальний (козацька старшина Наддніпрянщини набувала прав російського дворянства, у той час, коли селянство стрімко покріпачувалося), розлом релігійний (для «козацьких літописців» греко-католики Правобережжя і Галичини були, висловлюючись сучасною термінологією, не «іншими», а «чужими»), розлом геополітичний («понятие единства украинского народа постепенно уступает место идеям «козакорусского» народа, сливающегося с казацкой, восточной частью Украины, и «малороссийское отечество» украинских писателей XVIII в. (восточной Украины) все менее выходит за пределы Гетманщины» [25,

с. 5]). Перелом у суспільній свідомості інтелектуалів започаткувався тоді, коли, за М. Грушевським, на зміну «антикварному україноведенью» [25, с. 9] з його імперативом пошуку давніх актів, необхідних для підтвердження автономних прав Малоросії, а ще більше – для того, аби статусно зрівнятися з російським дворянством («развивается особое внимание к истории Украины, в которой украинские патриоты искали обоснования своим политическим и классовым стремлениям и запросам» [25, с. 6]), приходить зацікавлення феноменом народної словесності – у світоглядному нурті глибинно-демократичної, опертої на живомовну традицію і спільної для всіх українських теренів. Власне, через піднесення української думи та пісні до рівня духового клейноду національного буття відбувалася легітимізація самого народу як суб'єкта історичного процесу: «То, что до сих пор было предметом пиетизма разных «Малой России сынов», семейного, так сказать, почитания, ни для кого не обязательного, искавшего для себя оправдания в естественной привязанности к родине и родному – получает совершенно новую, объективную ценность и право претендовать на нее в глазах просвещенного человечества. Серая украинская масса, лишенная литературы, со своим необработанным... языком оказывается обладателем этнографических сокровищ, более ценных, чем какие бы то ни было произведения искусственной литературы, носителем красоты недостижимой для интеллигентского творчества» [25, с. 15]. Так у форматі українознавчих студій концептуалізувався культурницький етап українського вільного руху.

Межами другого історіографічного етапу досліджуваної проблематики окреслюються, з одного боку, Українська революція 1917 – 1921 років, з іншого – друга половина 30-х років ХХ ст. Важливим бачиться те, що саме в межах цього періоду як своєрідний «горизонт» суспільно-наукової комунікації підноситься епоха «Розстріляного Відродження» – доба, коли наснажене енергетикою революційного пробудження українознавство розвивається як інтелектуальна репрезентація певної власної сили і власної суверенності народу. Саме в добу «Розстріляного Відродження» з особливою інтенсивністю розробляються теоретико-методологічні аспекти українознавства (першим у цьому ряді студій варто назвати покажчик С. Єфремова «Українознавство» [37]), узагальнюються парадигмальні стратегії аналізу цілокупної бутності феноменів України та українства, з'являються ґрунтовні фахові часописи, визначальне місце серед яких належить редагованому М. Грушевським журналу «Україна», який регулярно видавався Історичною секцією ВУАН («науковий двомісячник українознавства» – такою була його устава від 1925 р. академічна атрибуція). Найголовніше ж – у самій тональності досліджень, у тому числі і студій з історії дослідження художньої словесності в системі українознавства, виразно урельнюється «відродженська» (не провінційно-залежна, а тому й вимушено підпорядкована реґістрам імперського централізму, а національно-суверенна) акустика аналітичного розмислу. За показовий під цим оглядом приклад може правити фрагмент з книги Ф. Савченка (заного дослідника українських суспільних рухів ХІХ ст., особистого

секретаря М. Грушевського) «Перший збірник українських пісень Максимовича: 1827 – 1927» [69]. Нагадавши, що у 1927 р. наукова громадськість вшанувала пам'ять таких основоположників вивчення української словесності, як М. Максимович, О. Бодянский та П. Куліш, Ф. Савченко наголошує: «Завдяки цим ювілейним датам ми з'ясували собі, наскільки їхня наукова й громадська діяльність, могутня творчість цих трьох українських діячів зв'язана з роботою інших, що жили разом із ними, і живуть після них – з творчістю Шевченка, Драгоманова, Антоновича, Грушевського. Знаючи ролі цих людей в українському ХІХ столітті, їхню роботу, відданість українській справі та Україні, якої вони були головними творцями в ХІХ ст., – мимохідь запитуєш себе, яку б ми мали тепер, у 1927 р., Україну і які б з нас без них були українці? Перед очима з'являється на весь свій зріст яскрава антитеза листа з 1823 року російською мовою діяча Білецького-Носенка з Прилуки, що висловлював скромно й слухняно своє сердечне побажання, щоб «Українській Журналъ» присвятив декілька своїх сторінок («на малоросійскомъ языкѣ») «для удовольствія мілліоновъ обывателей плодоносной Украины отъ горъ Карпатскихъ до тихого Дона» – і промови 1925 р. на пленумі Укрнауки в Києві історика України-Руси, що скінчив 9-й том свого великого твору і що твердо й свідомо закликав до єднання робітничо-селянські маси також із усього простору українських земель» [69, с. 55]. Тут уже не було місця жодним (як, наприклад, у М. Дашкевича) вимушеним лементаціям про «тяготение южной Руси к единению с великой Русью» – як і не було ще спричиненої шквалом сталінського терору 30-х з його

утвердженням культу московських царів та петербурзьких імператорів потреби неодмінно поклонитися «прогресивному впливу великої російської літератури».

Основний масив статей і розвідок з проблематики осмислення художньої словесності в системі українознавства 20 – 40-х років ХІХ ст., які побачили світ у період від 1917-го по 1939 – 1940 рр., стосується аспектів більше фактологічних, а не концепційних. Це закономірно в ситуації нормального (тобто – недеформованого) розвитку наукового процесу, коли на основі накопиченого емпіричного матеріалу, відповідно структурованого й осмисленого, згодом виформується обґрунтована концепційна стратегія. Важливими у цьому зв'язку були упорядковані А. Шамраєм та супроводжувані його ґрунтовною передмовою перший [83] та другий [84] томи збірника «Харківська школа романтиків», які містили багато цінного матеріалу до характеристики світогляду видавця «Запорожской Старини» І. Срезневського та з'ясування рецептивних «відгомонів», до яких спричинила діяльність очолюваного ним гуртка ентузіастів українського фольклору (до цього кола в молоді роки належав і М. Костомаров), книга В. Щурата «На досвітку нової доби» [91] (на її сторінках він досліджує перші – часто несміливі ще – кроки українського відродження у Галичині, особливу увагу приділяючи просвітницькій роботі І. Могильницького, докладніше зупиняється на біографії дослідника усної словесності й одного з авторів збірника «Русалка Дністрова» Г. Ількевича, дилемах вибору національної ідентичності, які постали перед інтелігенцією під час революційних подій 1848 р. у Львові) та його ж важлива за новизною порушених

тем розвідка «Початки слави української народної пісні в Галичині» [92] (тут докладно простудійовано соціально-культурний контекст, який спричинив до зацікавлення, а потім навіть і до своєрідної моди на усну словесність на західноукраїнському терені). З окремих розвідок і статей з окресленої проблематики, серед іншого, увагу привертають дослідження М. Новицького [63] (вивчав реакцію чиновників охоронного відомства царату на Шевченкові невідцензурні писання, зокрема, і на його передмову до «Седнівського Кобзаря» – тексту, у якому дається панорамний огляд українського письменства дошевченківської доби та накреслюються шляхи його подальшого розвитку), В. Данилова (простежував творчі контакти М. Максимовича з П. Кулішем [28], аналізував історичний контекст появи та суспільний розголос, до якого спричинив вихід першого [26] та другого [27] збірників Максимовичевих пісень), О. Гермайзе [14] (з'ясовував світоглядно-ідеологічні мотивації, які були визначальними для «кирило-мефодіївського» періоду творчої діяльності П. Куліша та М. Костомарова), В. Щепотьєва [90] (аналізував вплив усної словесності на естетичні практики автора «Кобзаря», дозволяючи в такий спосіб простежити, яким чином Шевченко як реципієнт народної словесності виходив у своїх теоретичних роздумах на концептуалізацію її світоглядних детермінант).

Водночас з'являється і низка вагомих праць узагальнювального характеру: йдеться про роботи, автори яких не лише заглиблюються в фактологію, а й підносяться до рівня методологічного синтезу, відповідного завданням, що їх накреслює перед дослідником

проблемне поле українознавства. Важливими і значущими під цим оглядом постають дослідницькі студії Ф. Савченка: він застановляється на ранніх етапах легітимізації української словесності як чинника націєтворення в добу ранньокапіталістичних суспільних відносин (особливу увагу у зв'язку з цим фокусуючи на проблематиці визначення статусу української мови в академічному середовищі початку XIX ст.) [70], аналізує перші спроби налагодження наукової комунікації між дослідниками художньої словесності Східної та Західної України, з'ясовує інтелектуальну специфіку проявлення української визвольної ідеології, яка на ранніх етапах свого розвитку найчастіше концептуалізувала притаманну їй сенсовість у формі наукових студій чи художньо-естетичних пошуків. Окремішнє значення у контексті обговорюваної проблематики набуває згадувана вже праця Ф. Савченка «Перший збірник українських пісень Максимовича: 1827 – 1927» [69], в аналітичних параметрах якої академічна ґрунтовність органічно доповнюється і підсилюється пасіонарним етосом епохи, знакованої іменами М. Хвильового та М. Зерова. Для Ф. Савченка вихід у світ Максимовичевої збірки українських пісень – факт не стільки навіть наукового чи літературно-художнього життя, скільки одна з центральних подій у світоглядній репрезентації українського націєтворення. Бо саме ця відносно невеликого обсягу студія «стала на декілька десятиліть вихідним пунктом і моральною базою української науково-культурної роботи» [69, с. 3]. «Малоросійские песни» знакують в українознавстві кінець однієї епохи (її прикмети: «малоросійський» автономізм, що в ньому в різних

пропорціях поєднувалися пієтет перед «козако-руською» минувиною та лояльність до імперського істеблішменту; культ писемного документа; пильна увага до аристократичних генеалогій та геральдики) та початок іншої, де підставою українського відродження піднісся живий плін народного буття, вияскравленого у формі мелосу народної словесності: «А тодішні 5 мільйонів української людності могли виявити себе, нагадати про себе лише у тій формі, якої ніхто не міг у людей відібрати – у формі слова і пісні. І на щастя для цих мільйонів форма ця дійшла свого найкращого оформлення, яке тільки було людям цілого світу відоме» [69, с. 20]. Піднесення уснопоетичного слова як символічної репрезентації національного буття ознаменувало «поворотний пункт» не тільки в системі естетичних концепцій, а й у дискурсі політико-соціологічному, адже відтоді селянство як носій цього мелосу більше не могло потрактовуватися зневажливо чи сприйматися як носій примітивної культури. Таким чином, твориться зовсім інше, ніж було раніше, уявлення про цілокупність українства; виформовується світоглядний каркас, на який буде спиратися в своєму дедалі щораз переконливішому ствердженні ідея народності – не в її офіційно-імперському, а в наснаженому духом засадничого демократизму українському вимірі: «Максимовичів збірник 1827 р. утворив культ народності, виявив назовні українську народну стихію, дав їй помітне і поважне місце, звернувши увагу на її красу, сердечність і щирість, уникнувши сухого теологічно-філологічного опрацювання української мови й абстрактних доказів про право на її існування» [69, с. 4]. «Етнографія тих часів

і знайомство з історичною пісенністю перетворювалось на суспільствознавство наших днів» [69, с. 4], – ця концептуально-методологічного значення заувага Ф. Савченка дозволяє простежити стадіальність розвитку комплексної науки про Україну, яка на початках своїх поставала саме системою дискурсивних практик дослідження української словесності.

На нову якість (і на нову суспільну акустику в часопросторі українського ренесансу 20-х) здобуваються в цей час і наукові студії визнаних основоположників українознавчого дискурсу минулого століття – С. Єфремова та М. Грушевського. Автор «Історії українського письменства» своїми розвідками і монографіями цього періоду продовжував поглиблену розробку тих проблемно-тематичних моментів, про які в його узагальнюючій праці з історії українського письменства говорилося переважно в загальних аспектах (власне, тривка популярність «Історії...» С. Єфремова зумовлена не так деталізованою фактологією, як концепційною «густиною» викладу, людино- і народоцентричні доміанти якого окреслювалися актуальними для української гуманітаристики не лише в час її виходу, а і впродовж багатьох наступних десятиліть [6]). Важливим аспектам дослідження художньої словесності в системі українознавства 20 – 40-х років було присвячено кілька опублікованих у той час студій С. Єфремова, найпершою з-посеред яких слід назвати його узагальнюючого характеру розвідку «Дорогою синтезу. Огляд історіографії українського письменства» [34]. У цій роботі накреслено цілу траєкторію діахронічної стадіальності розгортання досліджень нашої писемної словесності:

починаючи виклад першими критичними екзерсисами І. Могильницького, О. Бодянського, М. Костомарова, він завершує розмисел аналізом доробку своїх сучасників, вчених початку ХХ ст. – І. Франка, М. Возняка, В. Сімовича, О. Грушевського, В. Перетца, Б. Лепкого, В. Дорошенка. С. Єфремов у кожній інтелектуальній з'яві, значущій на полі осмислення специфіки іманентного розвитку літератури, вияскравлює найперше ті компоненти, які засвідчують «потребу й важливість історичної мірки у справах українського письменства» [34, с. 90]. Це було вкрай важливо для розвитку саме українознавчого підходу до інтерпретації історичної бутності українського слова, адже до неї вільно застосувати також і суто філологічний підхід, який перевагу надає не панорамним соціально-громадським контекстам, а конкретним рецептивним практикам тлумачення художнього твору (чи не першим в українській науці зразком такого підходу окреслилась видана Л. Білецьким 1925 р. у Празі ґрунтовна монографія «Основи української літературно-наукової критики» [2]).

Стаття С.Єфремова «Максимович в історії української самосвідомості» [36] може правити за репрезентативний зразок концептуалізації такої «історичної мірки». Наголосивши, що М. Максимович розпочав свою наукову роботу «в 20 – 30-х роках, коли українство ставило невпевнено тільки перші кроки свої на громадському шляху, коли українське письменство навіть не одмежувалося від російського виразною лінією» [26, с. 320], С.Єфремов підкреслює парадоксальну антитетичність і водночас дивовижну цілісність творчої та наукової постави першого ректора Київського

університету: вчений і культурний діяч своєї (тобто «миколаївської») епохи, лояльний до імператора в Петербурзі і дуже далекий від «радикалізму соціального і національного» [36, с. 320], своєю діяльністю (у якій Максимович відобразив «тодішній стан науки українознавства» [36, с. 320]), а особливо – самим фактом виходу «Малороссийских песен», витворив «вихідний пункт нової смуги в історії української самосвідомості, один з неминучих етапів її, якого ми, нащадки, не можемо забути в огляді свого громадського і культурного набутку» [36, с. 321]. Суб'єктивно прагнучи насамперед оборонити звичаєву українську традицію та культурний доробок своїх земляків перед всенівелюючим централізмом «Півночі» (не випадково саме з діяльністю М. Максимовича пов'язаний найяскравіший епізод «спора южан с северянами»), не змагаючись не тільки до політичного, а навіть і до літературного відокремлення України від Московщини, він своїми працями «все ж годував і підживлював наступне по йому покоління духовно, давав матеріал для висновків, перед якими сам спинився б і навіть жахнувся» [36, с. 321]. «Вишукуючи й обслідуючи коріння українства в глибокій минувшині, Максимович тим самим національне відродження українського народу позбавляв елементу випадковості й надавав йому значення глибокого органічного процесу, що йшов своїм законним шляхом і до законних так само доходив і висновків. Сам того не знаючи, і, може, навіть не хотючи, Максимович сягав безмірно далі, ніж здавалося йому та його однодумцям» [36, с. 321], – у цих опублікованих С. Єфремовим 1928 р. (тобто за рік до «справи СВУ» та початку тотального

нищення української інтелігенції) словах уреальнюється як глибина розмислу й багатовимірність методологічних підходів автора «Історії українського письменства» та «Українознавства», так і його ж подиву гідна інтелектуальна чесність. Адже писати в тих умовах, знаючи про пильну чекістську увагу до кожного свого рядка, про доходження «законних висновків» з того вихідного пункту, що його започаткувала в українській самосвідомості Максимовичева збірка народних пісень – то хоч і між рядками, проте від того не менш виразно вказувати на те, що до тих-таки висновків належить і IV Універсал Центральної Ради.

На жаль, М. Грушевський зміг довести виклад своєї фундаментальної «Історії української літератури» [22] лише до періоду могилянських реформ у першій третині XVII ст., з огляду на що і не зміг завершити викінченої панорамно-розгорнутої та контекстуально структурованої історії досліджень художньої словесності у першій половині XIX ст. Проте і весь напрям редагованого ним «наукового двомісячника українознавства» «Україна», на шпальтах якого ця тема була однією з пріоритетних, і написані М. Грушевським після повернення з еміграції нові наукові студії засвідчують те особливе значення, що його найвидатніший український історик XX ст. надавав цій проблематиці. Особливе зацікавлення викликав у нього доробок М. Максимовича (дослідника словесності і водночас фундатора школи наукового українознавства) та найвизначніших його послідовників – М. Костомарова та П. Куліша: його він досліджував у вимірах як власне філологічних, так і культурно-історичних та політико-соціальних. Авторіві першої розгорнутої

монографії про комплексну специфіку української народнопоетичної творчості він присвятив узагальнюючо-концепційну статтю «Костомаров і Новітня Україна» [23], де звертає увагу на формування під впливом його (на перший погляд – надто далеких від актуальної політики) дослідницьких підходів концептології українського визвольного руху, важливі аспекти аналізу М. Костомаровим усного та писемного формовиявів художнього слова осмислювалися у його студіях «Етнографічне діло Костомарова» [21] (серед іншого, М. Грушевський вперше звернув тут увагу на вплив, що його справив М. Костомаров на становлення аналітичних методик дослідження фольклору в О. Потебні) та «3 публіцистичних писань Костомарова» [20]. Справді панорамній у літературно-науковому та суспільно-культурному вимірах діяльності П. Куліша присвячена розвідка «В тридцяті роковини Куліша. Соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчості» [19] (назагал беручи, період 20-х – початку 30-х років XX ст. позначений особливо напруженим інтересом до статі та доробку творця «Чорної ради»: найпершими у цьому контексті, звичайно, варті згадки праці М. Зерова [38]).

Одначе за всього багатоманіття проблем і питань, які порушували в оперативному полі дослідження окресленої проблематики тогочасні українські вчені, методологічно найважливішою контекстуальною складовою наукового дискурсу другого історіографічного періоду бачиться розвідка М. Грушевського, присвячена 100-річчю виходу «Малоросійських пісень» М. Максимовича [24] (це була також і його доповідь на урочистому засіданні Історичної секції ВУАН 2 жовтня 1927 р.: в умовах

ще відносно ліберального політичного режиму підрадянської України науковці скористалися цим ювілеєм для підкреслення неперервної тяглості національної культурної традиції, не поділеної силоміць на ленінські «дві культури в кожній національній культурі»). У цій студії узагальнено й містко вияскравлено визначальні напрямні дослідження художньої словесності в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст., що їх наукова спільнота епохи «Розстріляного Відродження» потрактувала не тільки адекватними для ситуації першої половини XIX ст., але також і актуальними в сучасній їм добі. Для М. Грушевського переорієнтація українських інтелектуалів зі збирання «монарших привілеїв» на ентузіастичне вивчення думи і пісні спричинила до революційних змін у тогочасній суспільній свідомості: «Історики, правники і камералісти XVIII в. доводили права української старшини на автономію історично-юридичними документами і практиками... Народність XIX віку висувала невмирущу силу народної стихії – вічно творчої, вічно активної, що не може бути ні вбита, ні спинена ніякими державними актами. Не воля правителів і монархів, а невгавуча активність анонімного народного колективу определяли його життя і його історію. При всій наївності тодішньої соціології, при всіх романтичних перебільшеннях, ми відчуваємо під тим певні соціологічні підвалини, котрим ся будова романтиків завдячила свою реальність і тривкість» [24, с. 28]. Саме ця зміна суспільно-культурних пріоритетів і спричинила, за М. Грушевським, до повносілого постання українознавства як наукової практики, але також і як визнаної загалом репрезентації народу спочатку в

царині духово-культурній, а потім і політичній (навіть і поза бажанням М. Максимовича, який суб'єктивно не виходив за межі загальноімперської лояльності). «Українознавство в сім процесі йшло дуже часто в тіснім і нерозривнім зв'язку з політичною боротьбою» [24, с. 37], – наголошував автор «Історії України-Руси» та «Історії української літератури».

Те, що українознавство як царина духового самоствердження суверенного народу нерозривно пов'язана з політичною боротьбою, усвідомлював не лише М. Грушевський та коло його однодумців, це чудово розуміло також і політичне керівництво більшовицької імперії. Наслідком цього впродовж розгортання третього історіографічного періоду досліджуваної нами проблематики (його хронологічні межі: з одного боку – друга половина 30-х, з іншого – кінець 80-х років XX ст.) науковий пошук розділяється на два окремішні річища: в підрадянській Україні та в діаспорі.

Науковий «клімат» в УРСР характеризувався жорстким ідеологічним диктатом з його неодмінними вимогами повсякчасного підкреслення «першості» російської культури, літератури, науки та прямою заборонаю цілих напрямів гуманітарного знання (під таку заборону потрапило й українознавство: симптоматичною бачаться назви книг М. Варварцева «Буржуазне «українознавство» – знаряддя ідеологічних диверсій імперіалізму» [9] та «Американські центри буржуазного «українознавства» на службі мілітаризму» [10]), тому ні про яку розробку теорії та методології дослідження художньої словесності в українознавстві не могло бути й мови. Одначе цілковито зупинити розвиток національної гуманітаристики було не

під силу навіть такому репресивному апарату: в періоди ослаблення цензурного контролю з'являються праці, які, попри всю атрибутику неодмінного марксистсько-ленінського «маскування», містять і цікавий фактологічний матеріал: важливими під цим оглядом окреслювалися розвідка О. Білецького «Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства» [3], дослідження П. Попова, присвячене цілокупному аналізу фольклористичного доробку М. Костомарова [67], сумлінно упорядкований І. Бойком бібліографічний показник «Українські альманахи і збірники XIX – початку XX ст.» [78] (багато і фольклорних пам'яток, і перших досліджень української художньої словесності було опубліковано саме на шпальтах альманахів), ґрунтовна монографія Р. Кирчів «Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської Трійці» [44]. Справді подвижницькою на цій ниві (і подосі належно не поцінованою в своїй енциклопедичній універсальності) була праця відомого фольклориста О. Дея, який у «найглухіші» часи всевладдя В. Щербицького вперше опублікував – із ґрунтовними передмовами та примітками, із врахуванням численних варіантів запису – практично повний корпус пам'яток усної словесності, зібраних піонером української фольклористики З. Доленгою-Ходаковським [79], та надзвичайно багату унікальним матеріалом збірку народних пісень у записах Осипа та Федора Бодяньських [80].

Доробок вчених української діаспори в розроблення проблематики літературознавчих та фольклористичних досліджень в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст. доречно структурувати за кількома напрямками: а) роботи,

безпосередньо присвячені тим або іншим аспектам дослідження словесності в комплексі гуманітарних студій окресленого періоду; б) історіософські та культурологічні дослідження, методологічні засади яких дозволяють концептуалізувати висновки, засадничо важливі для розробки інноваційних підходів до цілокупного осмислення українознавства першої половини XIX ст. У першому випадку маємо відносно невеликий масив досліджень, і то переважно загальнооглядового характеру: одна з важливих причин такої певної знеохоти бачиться у тому, що проблематика історії української словесності в українознавстві першої половини XIX ст. не перебувала в епіцентрі українсько-імперського протистояння (подібно до таких, наприклад, тем, як «Переяславська рада», постань І. Мазепи чи ставлення глорифікованого більшовизмом В. Белінського до української літературної традиції [5]). Звичайно, фольклористичні та літературознавчі розвідки М. Максимовича, І. Срезневського, О. Бодяньського, М. Костомарова розглядалися в них як загальноінтегративна складова українознавчого дискурсу (показовою у цьому зв'язку є студія Д. Дорошенка «Розвиток науки українознавства у XIX – на початку XX ст. та її досягнення» [33]), однак нових концептуально містких праць із цієї проблематики не з'явилося. Навіть фундаментальна «Енциклопедія українознавства» за редакцією В. Кубійовича не приділяє окресленій тематиці значної уваги: показовий у цьому зв'язку вміщений у першому її томі нарис В. Петрова «Методологічно-світоглядіві напрямні в українській етнографії XIX – XX ст.» [65], у якому відлунує погано приховане несприйняття його автором

світоглядних настанов тих культурних діячів, які за покликом М. Максимовича розпочали ентузіастичне вивчення уснопоетичного мелосу народу: «Мова («слово»), саме мова простого народу, мова села, селянська мова визначається за головну ознаку, основу нар. особисті... Так, селянська концепція народу, з одного боку, й мовно-літературна, філологічна концепція народу, з другого, послідовно сплітаються. Твердження «народ – це його мова» стає непохитною догмою для всього XIX ст.» [65, с. 185].

Натомість значення діаспорних праць з історіософії та культурології для адекватного усвідомлення місця, яке посідають дослідження словесності в процесі розвитку українознавства першої половини XIX ст., справді важко переоцінити. Серед визначальних тут варто назвати роботи Є. Маланюка (найперше – його «Нариси з історії нашої культури» [60], де на рівні узагальнюючих філософських осягів критеріально вияскравлюється антропоцентрична природа нашої культурної традиції, та «Малоросійство» [59] – точний діагноз історично задоволеної психотравми українства) та І. Лисяка-Рудницького (вартими особливої уваги бачаться його праці «Інтелектуальні початки нової України» [54] та «Структура української історії в XIX столітті» [55]), у яких вперше цілісно й концептуально-поліфонічно структуровано феномен «українського XIX століття», історична потенційність якого розгорталася в координатах значно ширших за його хронологічні межі: «Який часовий зміст вкладаємо в поняття – «українське 19 століття»? Якщо розуміти це не календарно, але як історичну добу, тоді доводиться почати від ствердження, що воно

тривало довше, ніж сто років: не від 1800 до 1900, а від 1780-х років до 1914. Іншими словами, українське 19 століття охоплює час приблизно 130 років, від кінця козацької державності до першої світової війни» [55, с.197], – підкреслює І. Лисяк-Рудницький.

Початок четвертого історіографічного етапу дослідження художньої словесності в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст. позначений добою розпаду СРСР і проголошенням Незалежності України (узагальнено його межі можемо розгорнути між такими хронологічними віхами: 1991 р. – початок XXI ст.). Характеристичні риси цього періоду: остаточне падіння системи ідеологічного цензурування і як наслідок – творення спільного наукового простору «материкової» та діаспорної України. Серед праць і видань, присвячених найрізноманітнішим проблемам, належним до оперативного поля досліджуваної нами проблематики, чітко виокремлюються три парадигмальні складові. Йдеться про роботи, присвячені: а) загальним проблемам українознавства; б) найрізноманітнішим фактологічним аспектам дослідження художньої словесності 20 – 40-х років XIX ст.; в) проблематиці узагальнено-історіософського осмислення українського буття у першій половині XIX ст.

Дослідження з методології українознавства у цьому контексті потребують особливої уваги, адже саме вихід України з більшовицької імперії уможливив легалізацію в суспільному дискурсі цього доти табуованого поняття: творяться і розгортають свою роботу наукові українознавчі інституції (Науково-дослідний інститут українознавства, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН

України, Центр українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка, кафедри українознавства у багатьох вишах), виходять у світ підручники й монографії, присвячені теорії та історії розвитку інтегративної науки про Україну та світове українство. Варті уваги під цим оглядом праці П. Кононенка [48], Я. Калакури [41], Л. Токаря [75], колективні монографічні дослідження «Українознавство» [76], «Історія українознавства» [40], «Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку» [77]. Ці системні студії, автори яких не ставили за мету заглиблюватися в конкретизацію вивчення історії словесності у національній гуманітаристиці першої половини ХІХ ст., важливі насамперед тим, що в них чітко вияскравлюється українознавчий контекст осмислення порушеної проблематики – та «панорамність» погляду», яка дозволяє проаналізувати конкретні факт, подію, явище і в притаманному їм конкретно-історичному часі, і в перспективі саморуху духового поступу нації.

Видрукуваний після 1991 р. великий масив досліджень, автори яких порушують щонайрізноманітніші фактологічні проблеми вивчення словесності в українознавстві 20 – 40-х років ХІХ ст., прикметний наявністю в ньому і робіт, безпосередньо присвячених становленню аналітичних моделей вивчення усного та писемного формовиявів слова, і досліджень, зорієнтованих на загальні питання концептуалізації тогочасного українського інтелектуального життя (завичай ці роботи спираються на «матеріал» художньої літератури, бо саме вона у першій половині ХХ ст. була, у суті речі, єдиним його, інтелектуально-го життя, репрезентантом). На початку

90-х з'являються перші по довгих десятиліттях переховування у «спецхранах» перевидання фольклористичної та літературознавчої класики М. Максимовича [58] та М. Костомарова [50], що підносить цю спадщину до рівня актуального набутку науки про Україну та український світ (на жаль, досі ще належним чином не видані у нас дослідження в царині вивчення словесності О. Бодяньського та І. Срезневського – а ці тексти етапні для становлення українознавства). Важливим окреслився вихід у світ нових, позбавлених гнітючого тягара «радянізму», узагальнюючих курсів історії української фольклористики та літературознавства, що належали перу М. Наєнка [61], Р. Гром'яка [18], Я. Гарасима [13]: тут давався огляд внеску вчених і дослідників з підросійської України та Галичини, характеризувався світоглядно-естетичний контекст епохи – хоча не можна не зауважити і того, що автори їх орієнтувалися не стільки на контекстуально-українознавчу (отже – суспільно-метаісторичну), скільки на суто філологічну парадигмальність методології. Важливі аспекти аналізу обговорюваної проблематики осмислено в дослідженнях С. Козака [47] (пісенний мелос як субститут «ідеї-сили» і каталізатор формування національної свідомості), М. Гримич [17] (інноваційний характер осмислення усної словесності українців в дослідницьких практиках З. Доленги-Ходаковського), М. Суздаль [73] (суспільна «акустика» фольклористичної діяльності М. Цертелєва), М. Дмитренка [30] (народоцентричний універсалізм осмислення пісенності в доробку М. Максимовича), М. Корпанюка [49] (М. Максимович – основоположник системного осмислення писемної

української словесності), Р. Кирчіва [43] та О. Ковальчук [45] (козакофільський ентузіазм І. Срезневського як чинник формування нових пасіонарних кодів національної культури), О. Яблонської [93] (романтична візія своєрідності українського пісенного мелосу в О. Бодяньського). Серед робіт, присвячених концептології українського суспільно-літературного та світоглядного руху, вирізняються перевидане в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. узагальнююче дослідження Ю. Луцького «Між Гоголем і Шевченком» [56], де на підставі аналізу величезного масиву тогочасного літературного «матеріалу» простежуються зміни в свідомості українських інтелектуалістів, які знакували трансформацію ностальгійного малоросійського лоялізму, сповненого водночас і піетету до приреченого на зникнення старожитнього побуту, і невідомої відданості царату, у наступально-революційне самостійництво Шевченкового кшталту, та монографія М. Шкандрія «В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби» [87] з її надзвичайно продуктивною ідеєю аналізу нового українського письменства як контрдискурсу, етичні та естетичні парадигмальності якого протистоять політичним стратегіям імперського нарративу.

Узагальнено-історіософське осмислення українського буття в першій половині ХІХ ст. і концептуальні висліди, які постали наслідком такого осмислення (вони можуть та повинні бути «спроєктовані» на аналітичні моделі дослідження української словесності у 20 – 40-х роках ХІХ ст.), – то методологічно найпродуктивніша складова історіографічного доробку цього періоду. Вкрай важливим бачиться те, що в цей

час наша історична наука вільно комунікує у просторі європейської гуманітаристики, а перспективні зарубіжні концепції починають творчо адаптуватися на українському ґрунті. Під цим оглядом доцільним є аналіз досліджуваної нами проблематики у рецептивних «транскрипціях» підходів, розгорнутих насамперед у працях М. Гроха з його теоретичною моделлю структуризації національно-визвольних рухів у послідовно-діахронічній зміні трьох фаз їхнього розвитку – етнографічного (романтичного, обмеженого відносно невеликим колом інтелектуалів), академічного (системно-наукового) та політичного (у цій фазі національний рух виходить на необхідність масової мобілізації) [15] та у монографії Б. Андерсона «Уявлені спільноти» [1], де містяться надзвичайно цінні (хоча часом і відверто контроверсійні) розмірковування про зв'язок національної ідеології з розповсюдженням друкованих книг та про ту особливу роль, яку відіграли у національному пробудженні спільнот Старого Світу «національні друковані мови» (на відміну, як підкреслює Б. Андерсон, від революційних рухів на Американському континенті, у перебігу яких американська та іспанська мови не відігравали істотної ролі).

Власне, у процесі синтезу кращих вітчизняних та найадекватніших західних стратегій і постали праці, семантичний потенціал та оперативне поле дискурсу яких якнайбільше надаються для «корекції» аналітичних напрямних вивчення фольклору та красного письменства в українознавстві 20 – 40-х років ХІХ ст. Найпершою за концептуальною «густиною» викладу у цьому ряді слід назвати монографію Р. Шпорлюка «Формування модерних націй:

Україна – Росія – Польща» [89], де вперше у нашій історичній літературі на рівні системної теоретизації осмислено проблематику діалектичної трансформації політико-семіотичного простору Малоросії в простір України (з особливою увагою до політичної чинності етнографічних студій епохи раннього українського романтизму) та «філологічної» революції як чинника формування модерної нації. «Модерна епоха» почалася з філологічної революції. За життя Котляревського в Європі сформувалася нова концепція нації: важливо не лише те, що відтоді саме мова визначала національність, а й те, що розмовна мова простих селян стала вважатися найавтентичнішою. Її носії були такими ж повноправними представниками нації, як і вищі класи» [89, с. 416], – цю тезу Р. Шпорлюка підставово буде застосувати не до самої лише мови, а до цілого комплексу тогочасних лінгвістичних, фольклорних, літературних артефактів. Важливі аспекти, дотичні до аналізу вивчення словесності в українознавстві першої половини XIX ст., порушувалися в монографії З. Когути [46] (вплив світоглядних стратегем козацького автономізму на зміну стадіальних етапів нашої інтелектуальної історії XVIII – XIX ст.), В. Кравченка [51] (українська ідентичність у просторі Російської імперії XIX ст.), А. Капеллера [42] (українське відродження в контексті національно-революційних рухів інших народів Російської імперії), Л. Іванової [39] (ідеологія українського руху в її розгортанні від таємних автономістських гуртків до Кирило-Мефодіївського братства), М. Варварцева [8] (західний, мадзіністський принцип союзу народів в ідеології кирило-мефодіївців) – і цей перелік вільно

продовжувати, адже чи не в кожній роботі, присвяченій тому або іншому проблемному аспекту інтелектуальної історії «українського XIX ст.», досліджувана нами проблематика знаходить своє відображення.

Насамкінець кілька недругорядних зауваг. Бачиться аксіоматичним, що концептосфера аналітичного розмислу над художньою словесністю в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст. повинна структуруватися як творчий синтез проблемних напрямних історії, історіографії, історіософії, фольклористики, літературознавства, мовознавства, соціології. Йдеться, отже, про цілокупну «територію» справді українознавчого пошуку, який має враховувати станову структуру тогочасного українського соціуму, соціокультурні пріоритети його панівних верств, новопосталої української інтелігенції та багатомільйонної селянської маси, яка й становила етнографічну підставу тогочасного українства, специфіку старожитньої традиції нашої художньої словесності, найперше – літературного бароко (у його «високих» та «низових» формах), та особливості нових інтелектуальних тенденцій, які привнесені були епохою Великої французької революції та добою романтизму, стратегії імперської інкорпорації Гетьманщини та ті нові підходи й соціальні технології, до яких вимушений був вдаватися Петербург в умовах загального пробудження національних рухів (і власне російського, і польського, і українського, який спочатку вважався цілком безпечним і навіть у «малоросійському» своєму форматі до певної міри підтримувався царатом як чинник, що здатний був у «Юго-Западном крає» протистояти впливам польських

революціонерів і який за кілька десятиліть виріс до масштабів проблеми, що загрожує самому існуванню імперії). У добробку дослідників попередніх періодів (особливо ж – в академічному дискурсі «Розстріляного Відродження»), у статтях науковців та культурологічній есеїстиці літераторів діаспори віднаходимо багато відповідей – або начерків та «проектів» відповідей – на повищі питання. Але і подосі відсутня узагальнювальна праця, яка б, спираючись на цей набуток і враховуючи провідні тенденції сучасної гуманітаристики з її «антропологічним переворотом» у системах методології та переходом «від соціально-структурної до соціально-культурної історії» [12, с. 58], запропонувала системний аналіз становлення та трансформацій світоглядно-естетичних моделей вивчення фольклору та письменства в українознавстві 20 – 40-х років XIX ст. – і то не в їхній фактологічній описовості, а в концепційних проєкціях студіювання історії словесності як гранд-нарративу (тобто системи координат, у якій постають історіософські та світоглядні тексти) українського інтелектуалізму першої половини XIX ст., як тієї реально присутньої і динамічно зростаючої «публічної сфери» [64, с. 9], що єдиною була спроможна у той час сформувати «простір здійснення» для концептуалізації ідеологем українського визвольного руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
2. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики / Л. Білецький. – К.: Либідь, 1998. – 408 с.
3. Білецький О. Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства // Збір. праць: у 5 т. / О. Білецький. – К.: Наукова думка, 1965. – Т. 2. – С. 72 – 110.
4. Бодянский И. О народной поэзии славянских племен / И. Бодянский. – М.: В типографии Николая Степанова, 1837. – 154 с.
5. Бойко Ю. Белінський і українське національне відродження // Ю. Бойко. Вибрані праці / Ю. Бойко. – К.: Медекол, 1992. – С. 78–93.
6. Бойко Ю. Літературознавча та літературно-критична методологія Сергія Єфремова // Ю. Бойко. Вибрані праці / Ю. Бойко. – К.: Медекол, 1992. – С. 182 – 203.
7. Боровиковський Л. Лист до І. Срезневського від 29 вересня 1834 р. // Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. / Л. Боровиковський. – К.: Дніпро, 1968. – С. 117–119.
8. Варварцев М. Джузепе Мадзіні, мадзінізм і Україна / М. Варварцев. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – 304 с.
9. Варварцев М. Буржуазне «українознавство» – знаряддя ідеологічних диверсій імперіалізму / М. Варварцев. – К.: Наукова думка, 1976. – 187 с.
10. Варварцев М. Американські центри буржуазного «українознавства» на службі мілітаризму / М. Варварцев. – К.: Тов-во «Знання» УРСР, 1984. – 15 с.
11. Василенко М. Иосиф Максимович Бодянский (1808 – 1877) и его заслуги для изучения Малороссии // Киевская Старина. – К.: Типография Императорского университета св. Владимира, 1904. – 231 с.
12. Ворончук І. «Нова соціальна історія» та перспективи українознавчих досліджень / І. Ворончук // Українознавство. – 2015. – №2. – С. 52 – 63.
13. Гарасим Я. Нариси до історії української фольклористики / Я. Гарасим. – К.: Знання, 2009. – 301 с.
14. Гермайзе О. П. Куліш і М. Костомаров як члени Кирило-Мефодіївського братства / О. Гермайзе // Шевченко та його доба. Зб. перший / Всеукраїнська Академія наук. Комісія для видавання пам'яток новітнього письменства. – К.: Державне видавництво України, 1925. – С. 38 – 56.

15. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) / І. Гирич. – К.: Український письменник, 2014. – 496 с.

16. Головацький Я. Три вступительніі преподаванія о руськой словесности // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. – Книга перша / Я. Головацький. – К.: Либідь, 1996. – С. 175 – 176.

17. Гримич М. З історії польових досліджень в Україні: Зоріан Доленга-Ходаковський / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи. – К., 2012. – №38. – С. 15 – 21.

18. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) / Р. Гром'як. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. – 224 с.

19. Грушевський М. В тридцяті роковини Куліша. Соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчості / М. Грушевський // Україна. – К.: ДВУ, 1927. – Кн.1 – 2. – С. 9 – 38.

20. Грушевський М. З публіцистичних писань Костомарова / М.Грушевський // Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова. – К.: ДВУ, 1928. – С. III – XXI.

21. Грушевський М. Етнографічне діло Костомарова / М.Грушевський // Етнографічні писання Костомарова. – К.: ДВУ, 1930. – С. 3 – 18.

22. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський. – К.: АТ «Обереги», 1995. – Т. 6. – 709 с.

23. Грушевський М. Костомаров і Новітня Україна / М. Грушевський // Україна. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 3. – С. 3 – 20.

24. Грушевський М. «Малоросійські пісні» Михайла Максимовича і їх роль в розвитку українознавства / М. Грушевський // Народна творчість та етнографія. – К., 1996. – №5 – 6. – С. 27 – 37.

25. Грушевський М. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб.: Общественная польза, 1914. – Т. 1. – С. 1 – 37.

26. Данилов В. До історії «Малоросійських Песен» М. О. Максимовича / В. Данилов // Україна. – К.: ДВУ, 1928. – Кн. 4. – С. 23 – 33.

27. Данилов В. Другий збірник українських пісень М. О. Максимовича / В. Данилов // Україна. – К.: ДВУ, 1929. – Кн. 5. – С. 14 – 30.

28. Данилов В. П. О. Куліш і М. О. Максимович / В. Данилов // Україна. – К.: ДВУ, 1926. – Кн. 5. – С. 13 – 22.

29. Дашкевич Н. Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» / Н.Дашкевич. – К.: В типографии И. и А. Давиденко, 1884. – 457 +XV с.

30. Дмитренко М. Фольклористична концепція Михайла Максимовича // «Я син свого народу». Наукова спадщина Михайла Максимовича (до 200-річчя з дня народження вченого). – К.: Видавничий центр «Промісвіт», 2006. – С. 29 – 40.

31. До 25-літнього ювілею С. О. Єфремова // Книгар. Літопис українського письменства. – 1920. – Ч. 1 – 3. – С. 1 – 4.

32. Доманицький В. Піонер української етнографії (Зоріан Доленга-Ходаковський) // Записки НТШ. – 1905. – Т. 65. – С. 1 – 43.

33. Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у XIX – на початку XX ст. та її досягнення / Д. Дорошенко // Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 26–39.

34. Єфремов С. Дорогою синтезу. Огляд історіографії українського письменства / С. Єфремов // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – Т. 2. – К., 1923. – С. 89 – 110.

35. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.

36. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості // С. О. Єфремов. Літературно-критичні статті / С. Єфремов. – К.: Дніпро, 1993. – С. 318 – 321.

37. Єфремов С. Українознавство / С. Єфремов. – К.: Всеукраїнський Кооперативний Видавничий Союз, 1920. – 64 с.

38. Зеров М. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: лекції, нариси, статті. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. – 568 с.
39. Іванова Л. Україна між Сходом і Заходом: до проблеми становлення національної ідеї в українській суспільно-політичній думці в контексті східноєвропейського розвитку (І половина XIX ст.) / Л. Іванова. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 192 с.
40. Історія українознавства. – К.: Академвидав, 2011. – 512 с.
41. Калакура Я. Українознавчі дослідження: теорія та методологія / Я. Калакура. – Тернопіль: Джура, 2012. – 292 с.
42. Капеллер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / А. Капеллер. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005 – XII+360 с.
43. Кирчів Р. «Запорожская старина» – явище романтичної фольклористики / Р. Кирчів // Міфологія і фольклор. – Л., 2013. – № 2 – 3. – С. 5 – 26.
44. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Р. Кирчів. – К.: Наукова думка, 1990. – 339 с.
45. Ковальчук О. «Запорозька старовина» як матеріал для вивчення історіографічних та джерелознавчих уявлень епохи / О.Ковальчук // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2008. – №18. – С. 6 – 12.
46. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / З. Когут. – К.: Критика, 2004. – 352 с.
47. Козак С. Від гердеризму до сучасної національної свідомості // С. Козак. Шевченкознавчі та порівняльні студії: статті, розвідки, лекції / С. Козак. – К., 2012. – С. 223 – 235.
48. Кононенко П. Українознавство: навч. посібник / П. Кононенко. – К.: Заповіт, 1994. – 230 с.
49. Корпанюк М. «Історія давньої руської словесності» Михайла Максимовича та її місце в національній літературознавчій думці // «Я син свого народу». Наукова спадщина Михайла Максимовича (до 200-річчя з дня народження вченого). – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2006. – С. 72 – 88.
50. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
51. Кравченко В. Україна, імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії / В. Кравченко. – К.: Критика, 2011. – 543 с.
52. Куліш П. До Марусі В. // Куліш П. О. Твори: у 2 т. / П. Куліш. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1. – С. 248.
53. Куліш П. Нарис історії словесності русько-української. Погляд на занедбанню народної мови / П. Куліш // Хроніка 2000. – 2009. – №78. – С. 125 – 134.
54. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України // І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 173 – 191.
55. Лисяк-Рудницький І. Структура української історії в XIX столітті // І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 193 – 202.
56. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ю. Луцький. – К.: Вид-во «Час», 1998. – 255 с.
57. Максимович М. История древней русской словесности // Собрание сочинений М. А. Максимовича: в 3 т. / М. Максимович. – К.: Типограф. аренд. Е. Т. Керер, 1880. – Т. 3. – С. 346 – 479.
58. Максимович М. Киев явился градомъ великим...: вибрані українознавчі твори / М. Максимович. – К.: Либідь, 1994. – 448 с.
59. Маланюк Є. Малоросійство // Є. Маланюк. Книга спостережень. – Торонто: Гомін України, 1966. – Т. 2. – С. 229 – 246.
60. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури // Книга спостережень. – Торонто: Гомін України, 1966. – Т. 2. – С. 63 – 133.
61. Наєнко М. Українське літературознавство: школи, напрями, тенденції. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 320 с.
62. Науменко В. Н. И. Костомаров как этнограф / В. Науменко // Киевская старина. – 1885. – №5. – С. XXXV – XLIV.

63. Новицький М. Шевченко в процесі 1847 р. і його папери / М. Новицький // Україна. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 1 – 2. – С. 51 – 99.
64. Павлишин М. Література, нація і модерність / М. Павлишин. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2013. – 88 с.
65. Петров В. Методологічно-світоглядові напрями в українській етнографії XIX – XX ст. // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К.: Інститут української археографії АН України, 1994. – Т. 1. – С. 184 – 187.
66. Петров Н. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. Переиздание / Н. Петров. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2008. – С. 352.
67. Попов П. М. Костомаров як фольклорист і етнограф / П. Попов. – К.: Наукова думка, 1968. – 116 с.
68. Русова С. Харьковская журналистика настоящего столетия // Киевская старина. – 1892. – №8. – С. 168–192.
69. Савченко Ф. Перший збірник українських пісень Максимовича: 1827 – 1927 / Ф. Савченко. – К.: ВУАН, 1928. – 57 с.
70. Савченко Ф. Українська мова перед Рос. Академією Наук у 1805 р. / Ф. Савченко // За сто літ. – X. – К.: ДВУ, 1930. – Кн. 5. – С. 3 – 5.
71. Срезневський В. Украинский альманах // Киевская старина. – 1893. – №1. – С. 20 – 33.
72. Стешенко И. Мих. Алекс. Максимович (К столетию годовщины его рождения). – К.: Типография Императорского университета св. Владимира, 1904. – 31 с.
73. Суздаль М. «Опыт собрания старинных малороссийских песен» М. Цертелева в історіографії та суспільній думці / М. Суздаль // Український історичний журнал. – 2014. – №6. – С. 149 – 164.
74. Сумцов М. Діячі українського фольклору / М. Сумцов. – Х.: Печатне діло, 1910. – 37 с.
75. Токар Л. Наукові основи українознавства. – К.: ННДІУВІ, 2013. – 352 с.
76. Українознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 672 с.
77. Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку. – К.: Вид. «МП Леся», 2015. – 504 с.
78. Українські альманахи і збірники XIX – початку XX ст.: Бібліографічний покажчик [склав І. Бойко]. – К.: Наукова думка, 1967. – 372 с.
79. Українські народні пісні в записах Зорана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся). – К.: Наукова думка, 1974. – 784 с.
80. Українські народні пісні у записах Осипа та Федора Бодяньських. – К.: Наукова думка, 1978. – 328 с.
81. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Збір. праць: у 50 т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – С. 194 – 470.
82. Франко І. Осип Бодяньський // Франко І. Збір. праць: у 50 т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 34. – С. 438 – 445.
83. Шамрай А. Харківська школа романтиків / А. Шамрай. – Харків: Держвидав України, 1930. – Т. 1. – 276 с.
84. Шамрай А. Харківська школа романтиків / А. Шамрай. – Харків: Держвидав України, 1930. – Т. 2. – 223 с.
85. Шевченко Т. Передмова до нездійсненого видання «Кобзаря». – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev507.htm>
86. Шевченко Т. Подражаніє 11 псалму. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2118.htm>
87. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій. – К.: Факт, 2004. – 496 с.
88. Шпорлюк Р. Видавай або пропадай: тексти та народи // Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Р. Шпорлюк. – К.: Дух і літера, 2013. – С. 405 – 427.
89. Шпорлюк Р. Україна: від імперської окраїни до незалежної держави //

Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Р. Шпорлюк. – К.: Дух і літера, 2013. – С. 428–464.

90. Щепонтьєв В. До питання про вплив народної словесності на Шевченка / В. Щепонтьєв // Записки Полтавського Інституту народної освіти. – Т. 4. – 1927. – С. 39 – 42.

91. Щурат В. На світанку нової доби: статті й замітки до відродження Гал. України / В. Щурат. – Л.: 3 друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1919. – 179 с.

92. Щурат В. Початки слави української народної пісні в Галичині / В. Щурат. – Л.: Накладом Товариства «Просвіта», 1927. – 16 с.

93. Яблонська О. Фольклор як джерело етнопсихології: О. Бодяньський про специфіку української словесності / О. В. Яблонська. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/3403>

REFERENCES

1. ANDERSEN, B. (2001) *The Imagined Communities: Reasoning on the Origin and Expansion of Nationalism*. Kyiv: Krytyka, 272 p. [in Ukr.]

2. BILETSKYI, L. (1998) *Fundamentals of the Ukrainian Literary and Scientific Criticism*. Kyiv: Lybid, 408 p. [in Ukr.]

3. BILETSKYI, O. (1965) *Ways of Development of the Pre-October Ukrainian Literature*. In: *Selected works: in 5 Books*. Book 5. Kyiv: Naukova dumka, pp. 72–110. [in Ukr.]

4. BODIANSKIY, I. (1837) *About Folk Poetry of Slavic Tribes*. Moscow: V tipografii Nikolaya Stepanova, 154 p. [in Rus.]

5. BOIKO, Yu. (1992) Belinskyi and Ukrainian National Revival. In: *Selected works*. Kyiv: Medekol, pp. 78–93. [in Ukr.]

6. BOIKO, Yu. (1992) *Literary and Literary-Critical Methodology of Sergey Yefremov*. In: *Selected works*. Kyiv: Medekol, pp. 182–203. [in Ukr.]

7. BOROVYKOVSKIY, L. (1968) The Letter to I. Srezhnevskiy of September 29, 1834. In: *Ukrainian Romantic Poets of the 20–40s of the 19th Century*. Kyiv: Dnipro, pp. 117–119. [in Ukr.]

8. VARVARTSEV, M. (2005) *Giuseppe Mazzini, Madzinizm and Ukraine*. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo PULSARY, 304 p. [in Ukr.]

9. VARVARTSEV, M. (1976) *Bourgeois «Ukrainian Studies»: an Instrument of the Ideological Diversions of Imperialism*. Kyiv: Naukova dumka, 187 p. [in Ukr.]

10. VARVARTSEV, M. (1984) *American Centers of the Bourgeois «Ukrainian Studies» in the Service of Militarism*. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» URSR, 15 p. [in Ukr.]

11. VASILENKO, M. (1904) *Iosif Maksimovich Bodyanskiy (1808–1877) and His Contribution to the Study of Little Russia*. Kyiv: Tipografia Imperatorskogo universiteta sv. Vladimira, 231 p. [in Rus.]

12. VORONCHUK, I. (2015) «The New Social History» and the Prospects of Ukrainian studies. In: *Ukrainoznavstvo*. № 2. pp. 52–63. [in Ukr.]

13. HARASYM, Ya. (2009) *Outlines of the History of the Ukrainian Folklore*. Kyiv: Znannia, 301 p. [in Ukr.]

14. HERMAIZE, O. (1925) P. Kulish and M. Kostomarov as the Members of the Brotherhood of Saints Cyril and Methodius. In: *Shevchenko and His Age. The First Collection*. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 38–56. [in Ukr.]

15. HYRYCH, I. (2014) *Ukrainian Intellectuals and Political Distinctiveness (mid 19th – early 20th c.)*. Kyiv: Ukrayinskyi pysmennyk, 496 p. [in Ukr.]

16. HOLOVATSKIY, Ya. (1996) Three Introductory Teachings of the Ruthenian Language Art. In: *History of Ukrainian Literary Criticism and Literary Studies. A Reader. In Three Books. Book One*. Kyiv: Lybid, pp. 175–176. [in Ukr.]

17. HRYMYCH, M. (2012) From the History of Fieldwork in Ukraine: Zorian Dolenha–Khodakovskiy. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. №38. pp. 15 – 21. [in Ukr.]

18. HROMIAK, R. (1999) *History of Ukrainian Literary Criticism (from the Beginning till the End of the 19th Century)*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 224 p. [in Ukr.]

19. HRUSHEVSKY, M. (1927) *On the Thirtieth Anniversary of Kulish's Death. Social and Traditional Grounds of Kulish's Creativity*. In: *Ukraine*. Books 1–2. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 9–38. [in Ukr.]

20. HRUSHEVSKY, M. (1928) From the Journalistic Writings of Kostomarov. In: *Scientific, Journalistic, and Polemical Writings of Kostomarov*. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. III – XXI. [in Ukr.]

21. HRUSHEVSKY, M. (1930) *The Ethnographic Work of Kostomarov*. In: *The Ethnographic Writings of Kostomarov*. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 3–18. [in Ukr.]

22. HRUSHEVSKY, M. (1995) *History of Ukrainian Literature*. Vol. 6. Kyiv: AT «Oberehy», 709 p. [in Ukr.]

23. HRUSHEVSKY, M. (1925) Kostomarov and Contemporary Ukraine. In: *Ukraine*. Book 3. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 3–20. [in Ukr.]

24. HRUSHEVSKY, M. (1996) «Ukrainian songs» of Mykhailo Maksymovych and Their Role in the Development of Ukrainian Studies. *Narodna tvorchist ta etnografii*. №5–6. pp. 27–37. [in Ukr.]

25. HRUSHEVSKY, M. (1914) *Development of Ukrainian Studies in the 19th Century and Their Disclosure of Main Issues of Ukrainian Studies*. In: *The Ukrainian Nation in Its Past and Present*. V. 1. St. Petersburg: Obshchestvennaya polza, pp. 1–37. [in Rus.]

26. DANYLOV, V. (1928) *On the History of «Ukrainian Songs» of M. Maksymovych*. In: *Ukraine*. Book 4. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 23–33. [in Ukr.]

27. DANYLOV, V. (1929) *The Second Collection of M. Maksymovych's Ukrainian songs*. In: *Ukraine*. Book 5. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 14–30. [in Ukr.]

28. DANYLOV, V. (1926) *P. Kulish and M. Maksymovych*. In: *Ukraine*. Book 5. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 13–22. [in Ukr.]

29. DASHKEVYCH, N. (1884) *Review of the Essay by Sir Petrov «The Essays on the History of*

the 19th Century Ukrainian Literature». Kyiv: V tipografii A. Davydenko, 457 + XV p. [in Rus.]

30. DMYTRENKO, M. (2006) The Folklore Concept of Mykhailo Maksymovych. In: *«I Am the Son of My People». Scientific Legacy of Mykhailo Maksymovych (on the 200th Anniversary of the Scientist's Birth)*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Prosvita», pp. 29–40. [in Ukr.]

31. The 25th Anniversary of S. Yefremov. (1920). *Knyhar. Litopys ukrainskoho pysmenstva*. V. 1–3. pp.1–4. [in Ukr.]

32. DOMANYTSKYI, V. (1905) The Pioneer of Ukrainian Ethnography (Zorian Dolenska-Khodakovskiy). № 65. *Zapysky NTSH*, pp. 1–43. [in Ukr.]

33. DOROSHENKO, D. (1993) Development of Ukrainian Science In the 19th – Early 20th Century and Its Achievements. In: *Ukrainian culture. Lectures, edited by Dmytro Antonovich*. Kyiv: Lybid, pp. 26–39. [in Ukr.]

34. YEFREMOV, S. (1923) On the Way of Synthesis. The Review of Ukrainian Historiographical Literature. In: *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu VUAN*. V. 2. Kyiv, pp. 89–110. [in Ukr.]

35. YEFREMOV, S. (1995) *History of Ukrainian Literature*. Kyiv: Femina, 688 p. [in Ukr.]

36. YEFREMOV, S. (1993) *Maksymovych in the History of Ukrainian Identity*. In: *Literary Critiques*. Kyiv: Dnipro, pp. 318–321. [in Ukr.]

37. YEFREMOV, S. (1920) *Ukrainian Studies*. Kyiv: Vseukrainskyi Kooperatyvnyi Vydavnychiy Soiuz, 64 p. [in Ukr.]

38. ZEROV, M. (2007) *Ukrainian Literature of the 19th Century. From Kulish to Vynnychenko: Lectures, Essays, Articles*. Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 568 p. [in Ukr.]

39. IVANOVA, L. (2007) *Ukraine between East and West: on the Problem of the Formation of the Ukrainian National Idea in the Social and Political Thought in the Context of the Eastern European Development (the 1st Half of the 19th Century)*. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova, 192 p. [in Ukr.]

40. *The History of Ukrainian Studies*. (2011) Kyiv: Akademydav, 512 p. [in Ukr.]

41. KALAKURA, Ya. (2012) *Scientific Investigations of Ukrainian Studies: Theory and Methodology*. Ternopil: Dzhura, 292 p. [in Ukr.]
42. KAPPELLER, A. (2005) *Russia as a Polyethnic Empire: Appearance. History. Decay*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainkoho Katolytskoho Universytetu, XII + 360 p. [in Ukr.]
43. KYRCHIV, R. (2013) «Zaporizhzhia Antiquity» as the Phenomenon of Romantic Folklore. *Mifolohiia i folklor*. № 2–3. pp. 5–26. [in Ukr.]
44. KYRCHIV, R. (1990) *Ethnographic and Folklore Activities of the «Ruthenian triplicity»*. Kyiv: Naukova dumka, 339 p. [in Ukr.]
45. KOVALCHUK, O. (2008) «Zaporizhzhia Antiquity» as the Material for the Expolration of Historiography and Source-studying Ideas of the Era. In: *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Kyiv. № 18. pp. 6–12. [in Ukr.]
46. KOHUT, Z. (2004) *The Roots of Identity. Studies in the Early Modern and Modern History of Ukraine*. Kyiv: Krytyka, p.352. [in Ukr.]
47. KOZAK, S. (2012) From Herderyzm to Modern National Consciousness. In: *Studies of Shevchenko and Comparative Studies, Articles, Exploration, Lectures*. Kyiv, pp. 223 – 235. [in Ukr.]
48. KONONENKO, P. (1994) *Ukrainian Studies: an Educational Manual*. Kyiv: Zapovit, 230 p. [in Ukr.]
49. KORPANIUK, M. (2006) «History of the Ancient Ruthenian Language Art» by Mykhailo Maksymovych and Its Place in the National Literary Thought. In: *«I am the Son of my People». The Scientific Legacy of Mykhailo Maksymovych (on the 200th Anniversary of the Scientist's Birth)*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Prosvita», pp. 72–88. [in Ukr.]
50. KOSTOMAROV, M. (1994) *The Slavic Mythology*. Kyiv: Lybid, p. 384. [in Ukr.]
51. KRAVCHENKO, V. (2011) *Ukraine, Empire, Russia. Selected Articles from the Modern History and Historiography*. Kyiv: Krytyka, p. 543. [in Ukr.]
52. KULISH, P. (1989) To Marusya V. In: *Selected works: in 2 Books*. Book 1. Kyiv: Dnipro, pp. 248. [in Ukr.]
53. KULISH, P. (2009). Outlines of the Russian-Ukrainian Language Art History. A Look at the Neglect of the Vernacular Language. *Khronika 2000*. № 78. pp.125 – 134. [in Ukr.]
54. LYSIAK-RUDNYTSKYI, I. (1994) Intellectual Beginnings of the New Ukraine. In: *Historical Essays. Volume 1*. Kyiv: Osnovy, pp. 173–191. [in Ukr.]
55. LYSIAK-RUDNYTSKYI, I. (1994) Structure of the 19th Century Ukrainian History. In: *Historical Essays. Volume 1*. Kyiv: Osnovy, pp. 193–202. [in Ukr.]
56. LUTSKYI, Yu. (1998) *Between Gogol and Shevchenko*. Kyiv: Vydavnytsvo «Chas», p. 255. [in Ukr.]
57. MAKSYMOVICH, M. (1880) *History of the Ancient Ruthenian Language Art*. In: MAKSYMOVICH, M. *Selected Works: in 3 Books*. Book 3. Kyiv: Tipograf. arend. E. T. Kerer, pp. 346–479. [in Rus.]
58. MAKSYMOVICH, M. (1994) *Kiev Appeared as a Large City...: Selected Works of Ukrainian Studies*. Kyiv: Lybid, p. 448. [in Ukr.]
59. MALANIUK, Ye. (1966) Little Russian Mentality. In: *The Book of Observations*. Toronto: Homin Ukrainy, pp. 229–246. [in Ukr.]
60. MALANIUK, Ye. (1966) Outlines of the History of Our Culture. In: *The Book of observations*. Toronto: Homin Ukrainy, pp. 63–133. [in Ukr.]
61. NAIENKO, M. (1997) *Ukrainian Literary Studies: Schools, Trends, Tendencies*. Kyiv: VTS «Akademiiia», p. 320. [in Ukr.]
62. NAUMENKO, V. (1885) Kostomarov as an Ethnographer. *Kievskaya starina*. № 5. pp. XXXV–XLIV. [in Rus.]
63. NOVITSKYI, M. (1925) Shevchenko during 1847 and His Works. In: *Ukraine*. Books 1–2. Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, pp. 51–59. [in Ukr.]
64. PAVLYSHYN, M. (2013) *Literature, Nation, and Modernity*. Lviv: Tsentri humanitarnykh doslidzhen; Kyiv: Smoloskyp, p. 88. [in Ukr.]
65. PETROV, V. (1994) Methodological and Ideological Trends in Ukrainian Ethnography

in the 19th–20th Centuries. In: *Encyclopedia of Ukrainian Studies. General part. Reissued in Ukraine*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhеohrafiі AN Ukrainy, pp. 184–187. [in Ukr.]

66. PETROV, N. (2008) *Essays on the History of the 19th Century Ukrainian Literature. The Reissue*. Kyiv: Izdatelsko-poligraficheskyy tsentr «Kievskiy universitet», 352 p. [in Rus.]

67. POPOV, P. (1968) *Kostomarov as a Folklorist and Ethnographer* Kyiv: Naukova dumka, 116 p. [in Ukr.]

68. RUSOVA, S. (1892) Kharkiv Journalism of the Present Century. *Kievskaya starina*. № 5. pp. 168–192. [in Rus.]

69. SAVCHENKO, F. (1928) *The First Collection of Maksymovich's Ukrainian Songs: 1827–1927*. Kyiv: VUAN, 57 p. [in Ukr.]

70. SAVCHENKO, F. (1930) *Ukrainian Language before the Russian Academy of Sciences in 1805*. Kyiv – Kharkiv: Za sto lit. № 5. pp. 3–5. [in Ukr.]

71. SREZNEVSKIY, V. (1893) *The Ukrainian Anthology*. *Kievskaya starina*. № 1. pp. 20 – 33. [in Rus.]

72. STESHENKO, I. (1904) *Mikhail Alekseevich Maksimovich (on the Centenary of his Birth Anniversary)*. Kyiv: Tipografiya Imperatorskogo universiteta sv. Vladimira, 31 p. [in Rus.]

73. SUZDAL, M. (2014) M. Tserteliev's «Experience of Collecting Ukrainian Folk Songs» in *Historiography and Public Opinion*. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 6. pp. 149 – 164. [in Ukr.]

74. SUMTISOV, M. (1910) *Personalities of the Ukrainian Folklore*. Kharkiv: Pechatne dilo, 37 p. [in Ukr.]

75. TOKAR, L. (2013) *Scientific Basis of Ukrainian Studies*. Kyiv: NNDIUVI, 352 p.

76. *Ukrainian Studies: a Training Manual for University Students* (2008). Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 672 p. [in Ukr.]

77. *Ukrainian Studies: Conceptual, Theoretical, and Methodological Foundations of Development* (2015). Kyiv: «MP Lesia», 504 p. [in Ukr.]

78. *Ukrainian Anthologies and Collections of the 19th – Early 20th Century: Bibliographic Index*

[prepared by I. Boiko] (1967). Kyiv: Naukova dumka, 372 p. [in Ukr.]

79. *Ukrainian Folk Songs in the Records by Zoran Dolenha-Khodakovskiy (from Galicia, Volyn, Podillia, Prydniprianshchyna, and Polissia* (1974). Kyiv: Naukova dumka, 784 p. [in Ukr.]

80. *Ukrainian Folk Songs in the Records by Osip and Fedir Bodyanskyi*. (1978). Kyiv: Naukova dumka, 328 p. [in Ukr.]

81. FRANKO, I. (1984). *Outlines of the History of the Ukrainian-Russian Literature to 1890*. In: *Selected works in 50 Volumes*. Volume 41. Kyiv: Naukova dumka, pp. 194–470. [in Ukr.]

82. FRANKO, I. (1981) *Osyp Bodyanskyi*. In: *Selected works in 50 Volumes*. Volume 34. Kyiv: Naukova dumka, pp. 438–445. [in Ukr.]

83. SHAMRAI, A. (1930) *Kharkiv School of Romantics*. Volume 1. Kharkiv: Derzhvydav Ukrayiny, 276 p. [in Ukr.]

84. SHAMRAI, A. (1930) *Kharkiv School of Romantics*. Volume 2. Kharkiv: Derzhvydav Ukrayiny, 223 p. [in Ukr.]

85. SHEVCHENKO, T. *Preface to the Unreleased Edition of «Kobzar»*. [Online]. Available at: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev507.htm> [in Ukr.]

86. SHEVCHENKO, T. *Imitation of Psalm 11*. [Online]. Available at: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2118.htm> [in Ukr.]

87. SHKANDRYI, M. (2004) *In the Arms of the Empire: the Russian and Ukrainian Literatures of the Modern Era*. Kyiv: Fakt, 496 p. [in Ukr.]

88. SHPORLIUK, R. (2013) *Publish or Lose: Texts and People*. In: *Formation of Modern Nations: Ukraine – Russia – Poland*. Kyiv: Dukh i litera, pp. 405–427. [in Ukr.]

89. SHPORLIUK, R. (2013) *Ukraine: From an Imperial Outskirt to an Independent State*. In: *Formation of Modern Nations: Ukraine – Russia – Poland*. Kyiv: Dukh i litera, pp. 428–464. [in Ukr.]

90. SHCHEPONTIEV, V. (1927) *Revising the Influence of Folk Literature on Shevchenko*. In: *Zapskyi Poltavskoho Instytutu narodnoyi osvity*. № 4. pp. 39–42. [in Ukr.]

91. SHCHURAT, V. (1919) *At the Dawn of a New Era: Articles and Notes on the Revival of Galician Ukraine*. Lviv: Z drukarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 179 p. [in Ukr.]
92. SHCHURAT, V. (1927) *Origins of the Glory Ukrainian Folk Songs in Galicia*. Lviv: Nakladom Tovarystva «Prosvita», 16 p. [in Ukr.]
93. YABLONSKA, O. *Folklore as a Source of Ethnic Psychology: O. Bodyanskiy about the Specifics of Ukrainian Language Art*. [Online]. Available at: <http://esnuir.eunu.edu.ua/handle/123456789/3403> [in Ukr.]

O. Khomenko

**Research of Belles-Letters in the Ukrainian Studies of the 20–40s of the 19th Century:
Historiographical Dimension**

Abstract

The study of language arts (a term used to refer to a coherent artistic-aesthetic paradigm which includes folklore and literature) in Ukrainian studies of the 20–40s of the 19th century appears in comprehensive aspects and issues of the Ukrainian intellectual history of the 19th century as one of the most representative problems. Such representative character is primarily explained by the panoramic nature of the topical aspects that rose during the discussion of the problem. The process of understanding folklore and literary studies in the complex of the humanities research conducted by the Ukrainian scientists of the first half of the 19th century unfolds philological, historiographical, historiosophical, natiological, cultural and source studies discourses into a set of coordinates for the comprehensive analysis of Ukrainian studies, providing a scientifically verifiable answer to the question of a principal character: why did the early 1820s' publication of the Ukrainian folk songs collections, that were, at first glance, completely safe for the imperial bureaucracy in St. Petersburg, or the coincident appearance of academic studies on the artistic and ideological specifics of the Ukrainian language arts become the most important factors of forming anti-imperial ideology of the Ukrainian intellectuals?

The review of the historiography of the outlined issue will have a great importance for its adequate disclosure, the historiography being a form of an intellectual response to a specific process or phenomenon and reflecting, in its changing phases, the transformation of the intellectual dominants of cultural historical periods. This approach allows «to map» our intellectual space in a new way and to highlight on it the defining «routes» of the Ukrainian intellectual development: in this paradigm of analysis, the historiography appears as the developing history of ideas, concepts, theories, ethical imperatives. Consideration of this aspect in the course of study of the history of belles-lettres research appears particularly important as the analysis of the formation of ideas about the peculiarities of verbal and written representations in the 1820–1840s allows us to determine the conceptual dominants that set the direction for the Ukrainian studies of that time and the philosophical searches of the Ukrainian intellectuals of the first half of the 19th century.